

3. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / С.М. Мартиненко. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. – С.253-270.
4. Мартиненко С.М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навч.-метод. посібник / С. М. Мартиненко. – К.: КУ імені Бориса Грінченка, 2010. – 264 с
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
6. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти / О. Я. Савченко. – К.: СПД "Цудзинович Т.І.", 2007. – С. 38–50.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346с.

УДК 378

## МОЖЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В.В.Мішеченко

**Анотація.** У статті подається теоретичний аналіз сутності поняття „спілкування”. Розкривається проблема формування у майбутніх учителів музики готовності до педагогічного спілкування, яке за своєю суттю є художньо-педагогічним.

**Ключові слова:** педагогічна діяльність, спілкування, педагогічне спілкування, художньо-педагогічне спілкування, види музичної діяльності.

**Аннотация.** В статье рассматривается теоретический анализ сущности понятия «общение». Раскрывается проблема формирования у будущих учителей музыки готовности к педагогическому общению, которое по своей сути есть художественно-педагогическим.

**Ключевые слова:** педагогическая деятельность, общение, педагогическое общение, художественно-педагогическое общение, виды музыкальной деятельности.

**Summary.** The article is devoted to the theoretical analysis of the notion of “communication”. The problem of formation of future teachers’ of music being ready to pedagogical communication, which is artistic-pedagogical, is under consideration.

**Key words:** pedagogical activity, communication, pedagogical communication, artistic- pedagogical relations, kinds of musical activity.

**Постановка проблеми.** Сучасний розвиток суспільства вимагає від закладів вищої освіти високоякісної професійної підготовки спеціалістів. Важлива роль у цьому процесі належить педагогічним навчальним закладам, які формують особистість учителя, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, готового творчо працювати в освітніх закладах різного типу, здатного розвивати особистість учня.

**Аналіз наукових досліджень з даної проблеми.** У педагогічній літературі питання професійної підготовки майбутніх учителів музики, формування їхньої музичної культури, а також художніх і музично-естетичних потреб, здатності до оцінної діяльності, висвітлені в праці Е.Б.Абдулліна, Л.Г.Арчажнікової, В.І.Дряпки, Д.Б.Кабалевського, О.М.Олексюк, Г.М.Падалки, А.М.Растрігіної, О.Я.Ростовського, О.П.Рудницької, Л.О.Хлебнікової, О.П.Щолокової та інших. Питанням музично-естетичної підготовки вчителів присвячені дослідження І.П.Гринчук, Т.Ф.Рязанової, Т.В.Скорик, В.М.Смиренського, О.І.Юдіної. Однак проблема формування художньо-педагогічного спілкування вчителів початкових класів вивчена недостатньо.

Дослідження, присвячені питанням музично-естетичної підготовки вчителів початкових класів (З.П.Яропуд), художнього виховання майбутніх учителів початкових класів і музики (Г.П.Нестеренко), методики виявлення рівнів музично-творчої активності студентів факультетів початкового навчання (Г.І.Шевченко), психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до організації музично-пізнавальної діяльності учнів початкової школи (В.В.Федорчук) не вичерпують усіх питань, які постають сьогодні перед вищою музично-педагогічною освітою.

**Виклад основного матеріалу.** Педагогічна діяльність – це спільна діяльність учителя й учнів, у процесі якої розвиваються як „суб’єктно-об’єктні” відносини (суб’єкт педагогічної дії – вчитель, об’єкт педагогічного впливу – дитина, яка водночас є суб’єктом самовиховання), так і „суб’єктно-суб’єктні” (між особові відносини вчителя й учнів на основі співробітництва, взаємної довіри,

доброти, поваги). Ці та інші відносини формуються на основі постійного спілкування вчителя з учнями в процесі їхнього навчання, позакласної виховної роботи. Його спілкування з дітьми має особливий, професійний характер, чітко виражену педагогічну спрямованість [1, 42].

Як філософська категорія, спілкування – це спосіб зв'язку між людьми у процесі їхньої взаємодії. Спілкування має різні форми: психічного контакту між індивідами, що здійснюється у процесі спільної діяльності й взаємовпливу, обміну вербальною і невербальною інформацією [11, 656].

Психологи розглядають спілкування як складний багатоплановий процес установалення й розвитку між людьми, породжений потребами у спільній діяльності, що включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання й розуміння іншої людини [7, 244]. Соціальний смисл спілкування полягає в тому, що воно виступає засобом передачі форм культури і суспільного досвіду. Специфіка спілкування визначається тим, що в його процесі суб'єктивний світ однієї людини розкривається іншій.

Психолог Б.Ф.Ломов пропонує таку класифікацію функцій спілкування: інформаційно-комунікативна, регуляційно-комунікативна, афективно-комунікативна [7, 244]. Педагог у своїй діяльності повинен реалізовувати всі функції спілкування – виступати як джерело інформації; як людина, що пізнає іншу людину чи групу людей; як організатор колективної діяльності і взаємин.

У педагогічному аспекті спілкування розглядається як мотивована комунікативно-пізнавальна діяльність, спрямована на отримання, засвоєння і передачу певної інформації. Як і будь-яка інша діяльність, спілкування має кінцевий результат і вимагає його оцінки учасниками. Для педагогічного спілкування, наприклад, таким результатом може бути вирішення комунікативно-пізнавального завдання, а задоволення чи незадоволення у зв'язку з ним викликатиме відповідну оцінку.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й після нього, спрямоване на створення позитивного клімату в класі, сприятливих умов навчання учнів. Спілкування вчителя з учнями повинно викликати радість подолання труднощів, бажання працювати, сприяти соціально-психологічній оптимізації навчально-виховного процесу [6, 3].

Тільки оптимальне педагогічне спілкування створює сприятливі умови для формування особистості, дозволяє змінювати стиль управління соціально-психологічними процесами та максимально використовувати індивідуальні особливості вчителя. Висока культура педагогічного спілкування вчителя виступає в цьому випадку соціально-психологічним фундаментом, який дозволяє творчо розв'язувати складні виховні завдання [5, 152].

Культура педагогічного спілкування – досить складне поняття. Воно включає знання, оцінне ставлення до своїх вчинків, різні почуття тощо. Тому формування умінь і навичок культури педагогічного спілкування в майбутніх учителів передбачає насамперед теоретичну розробку поняття „культура педагогічного спілкування”, пов'язаного передусім з категорією діяльності (О.М.Леонтьєв, О.О.Леонтьєв, О.О.Бодальов та ін.). Саме через категорію діяльності можна пояснити формування культури спілкування як засвоєння особистістю способів діяльності спілкування, що дозволяє цій особистості повною мірою реалізувати себе та свої цілі, свій творчий потенціал, а також виявити процесуальний характер культури [5, 154].

Культура спілкування кожного конкретного педагога має свої індивідуальні риси, оскільки глибоко індивідуальний його внутрішній світ, психофізіологічні особливості. У сукупності й взаємозумовленості своїх функцій вона виступає як чинник, який через соціально-психологічні механізми суттєво впливає на характер і кінцеві результати процесу навчання й виховання.

Підкреслюючи значущість виховно-дидактичних функцій педагогічного спілкування, О.О.Леонтьєв відзначив, що „оптимальне педагогічне спілкування – таке спілкування вчителя зі школярами в процесі навчання, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів і творчого характеру навчальної діяльності, для формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання, забезпечує управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі і дозволяє максимально використовувати в навчальному процесі особистісні особливості вчителя” [6, 13].

Методологічно важливою є думка Ш.А.Амонашвілі про те, що спілкування – це не лише взаємовплив людей один на одного, не тільки обмін інформацією, а й можливість реалізувати свою людяність, свою індивідуальність неповторність. „Спілкування є і основа, і суть, і інтегральний метод виховання”, - писав учений [2, 62].

Отже, педагогічне спілкування виступає одним із головних засобів педагогічного впливу. В процесі спілкування педагога й учня не тільки реалізуються функції навчання й виховання, але й розв'язуються інші, не менш важливі педагогічні завдання.

Педагогічне спілкування на уроці музики має свою специфіку, оскільки воно за своєю суттю є художньо-педагогічним.

Художньо-педагогічне спілкування має ґрунтовну теоретичну базу. Вчені підходять до спілкування як художньої категорії (Л.С.Виготський, Є.В.Назайкінський, Б.М.Теплов, Г.С.Тарасов); розглядають мову й музику в органічному взаємозв'язку як засоби спілкування людей (Б.В.Асаф'єв, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський), як спільну творчу діяльність учителя й учнів, спрямовану на розкриття життєвого змісту музики, досвіду морально-естетичних ставлень, комунікативного досвіду (Є.Б.Абдулін, О.О.Апраксина, Л.В.Горюнова, Н.Л.Гродзенська, Д.Б.Кабалевський, Г.М.Падалка, В.М.Шацька); як метод керування музичним сприйманням школярів (О.Я.Ростовський). Важливим є висновок про включення в будь-який момент спілкування з музикою наявного життєвого, музичного й комунікативного досвіду, знань і асоціацій (Є.В.Назайкінський).

Художньо-педагогічне спілкування на уроці музики має підпорядковуватись законам художньої логіки, мати естетичну природу й спрямовуватися на створення атмосфери колективного естетичного переживання твору. Такий підхід до взаємодії вчителя й учнів на уроці музики дає змогу трактувати цей процес як художньо-педагогічне спілкування [8, 214].

Художньо-педагогічне спілкування на уроці здійснюється за допомогою вербальних (пояснення, коментування, навідні запитання, порівняння тощо), невербальних (пластичні рухи, жести, міміка, паузи тощо), музично-виконавських (спільне музикування, наспівування, пластичне інтонування тощо) засобів спілкування. Усі форми спілкування дітей з музикою мають спрямовуватися на розвиток їхньої музичної культури [8, 221].

Художньо-педагогічне спілкування ми розглядаємо як основу, суть і інтегруючий метод музичного виховання дітей. Основа – тому що спілкування пронизує всю діяльність вчителя й учнів на уроці; суть – тому що спілкування виступає засобом передачі форм культури й суспільного досвіду; метод – оскільки концентрує виховні та емоційно-естетичні способи впливу.

Педагог постійно здійснює багатогранну комунікативну діяльність. Тому такого важливого значення набуває навчання основам професійно-педагогічного спілкування в системі професійно-творчої підготовки майбутнього вчителя музики.

Для музичної педагогіки поняття спілкування є одним із центральних понять. Це передусім взаємодія вчителя й учнів, що має емоційно-змістовне забарвлення. Спілкування на уроці музики можна визначити і як спільну діяльність учнів та вчителя, спрямовану на розкриття життєвого змісту музики, досвіду морально-естетичних ставлень, закладених в ній.

Зазначимо, що для розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя виключне значення має не лише спілкування з музичним твором, а й „комунікація з приводу музики”, тобто між особистісне спілкування викладача й студента в процесі музичного сприймання й виконання, до і після нього але на його основі [10, 339]. Воно розвиває у майбутнього вчителя потребу в обговоренні музичних вражень, формує його здатність до естетичної оцінки творів, стимулює пізнання себе та інших людей і у такий спосіб позитивно позначається на професійній підготовці фахівця.

Досвід педагогічної діяльності показує, що вчителю недостатньо тільки знати основи наук та методики навчально-виховної роботи. Всі його знання і практичні вміння можуть передаватися учням тільки через систему живого й безпосереднього спілкування.

Дуже часто ми спостерігаємо, що навіть ті студенти, які виявляють досить високий рівень виконавської та теоретичної підготовки, відчувають себе безпорадними при спілкуванні з дітьми. І, навпаки, зустрічаються випадки, коли студент зі слабкою музичною підготовкою досить легко знаходить спільну мову з учнями. А тому, організовуючи навчальний процес, ми прагнули, щоб усі педагоги підтримали ідею досягнення сформованості у студентів готовності до педагогічного спілкування з учнями; усі знання, уміння й навички студенти набували б із урахуванням своєї наступної професійної діяльності.

На викладачів виконавських класів було покладено відповідальні завдання професійної підготовки студентів. Їх успішне розв'язання можливе лише за умови встановлення художньо-педагогічного спілкування.

Другим аспектом комунікативності є вміння розповідати про музику та відчувати аудиторію. Студентам регулярно пропонувалися завдання на збагачення лексики та розвиток культури мови. Процес навчання будувався на основі самостійного пошуку й узагальнення знань стосовно виконуваного твору, його образного змісту, виконавських прийомів, художньої інтерпретації. Основним способом підтримання художньо-емоційних контактів між викладачем і студентами була спільна творчість, спільний пошук істини, рівноправне партнерство в обміні думками.

Учитель музики загальноосвітньої школи майже ніколи не виступає як „чистий” виконавець, його виконання завжди супроводжується словесними поясненнями. А тому одним із провідних напрямків навчальної діяльності студента було всебічне опрацювання музичного матеріалу у виконавському й вербальному планах. Викладачі вчили студентів не лише грати, а й розповідати про музику. Так визначався новий інтегруючий вид навчальної діяльності – досягнення єдності музично-виконавської та вербальної інтерпретації музичних творів.

Відомо, що „відчуття аудиторії” найкраще формується під час спілкування зі слухачами. Тому інструментальному або вокальному виконанню передувало невелике словесне пояснення, завданням якого було емоційне настроювання слухачів. „Захоплююча бесіда, – писав Д.Б.Кабалевський, – живе слово про музику, яке може певним чином вплинути на свідомість юних слухачів, є однією з найважливіших ланок усієї музично-виховної роботи” [4, 26].

У системі теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя музики інтегруючою дисципліною виступає курс „Методика музичного виховання в школі”. У ньому ніби фокусуються всі спеціальні музичні, психолого-педагогічні знання й ставлення студентів, і на їх основі здійснюється багатогранна методична підготовка майбутнього вчителя розвивається готовність до педагогічного спілкування, яка формується в процесі розв’язання численних типових і оригінальних педагогічних завдань.

Важливим чинником підготовки до майбутньої професійної діяльності є діалог між студентом „учителем” і викладачем, що моделює різні ситуації уроку в школі. Відповіді студентів записували на магнітофон, а потім пропонували прослухати звукозапис майбутнім педагогам. Під час прослуховування власного виступу студенти добре відчували моменти, пов’язані з низьким рівнем культури мови, техніки мовлення. Це дозволяло скорегувати неточності в постановці питань, правильності аналізу, сприяло формуванню мовних навичок спілкування. Проблема формування культури спілкування розв’язувалася не тільки через діалог із самою музикою. Студенти вчилися розповідати про твір, орієнтуючись на уявну учнівську аудиторію; точно формулювати запитання при розв’язанні пошукових ситуацій; відчувати реакцію класу та встановлювати з учнями на уроці стосунки доброзичливих та зацікавлених співрозмовників.

Під час педагогічної практики, у будь-якій ситуації спілкування студент повинен був враховувати не тільки те, як його слухають учні, але й те, як він сам уміє доброзичливо вислухати учня, зрозуміти його стан. У педагогічному спілкуванні з учнями важливу роль відіграє настрій вчителя, його погляд, міміка, характер інтонації. Про вміння студента спілкуватися з учнями говорять його поведінка, змістовна інформація про твір, наявність психологічного контакту з учнями і викликаний психологічний стан класу: емоційні реакції й відповіді учнів, їхня поведінка, вирази обличчя тощо.

**Висновки.** Отже, послідовне введення на заняттях різних видів роботи, що доповнюють один одного, забезпечують якісну підготовку студентів до педагогічного спілкування з учнями.

### **Література**

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1984. – 208с.
2. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111с.
3. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319с.
4. Кабалевський Д.Б. Як розповідати дітям про музику? / Д.Б.Кабалевський. – К. : Музична Україна, 1982. – 319с.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190с.
6. Леонтьев А.Н. Педагогическое общение / А. Н. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 48с.
7. Психология: Словарь / [Под общ. ред. А.В.Петровского, Г.М.Ярошевского]. – М. : Политиздат, 1990. – 494с.
8. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 247с.
9. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посібник / О. П. Рудницькі. – К. : ІЗМН, 1998. – 248с.
10. Столович Л.Н. Жизнь – творчество – человек: Функции художественной деятельности / Л.Н. Столович. – М. : Политиздат, 1985. – 415с.
11. Філософський словник / [Під ред. В.І.Шинкарука]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : УРЕ, 1986. – 800с.